

ІНТЕРТЕКСТ. МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ

УДК 7.011.3/17.0221

Наталія Висоцька

КОНЦЕПЦІЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ І ПИТАННЯ ЕСТЕТИКИ

Ставиться проблема неоднозначних взаємин між постулатами класичної естетичної теорії та реаліями культурного розмаїття. Найбільш дискусійними в цьому контексті видаються питання художньої вартості та естетичних оцінок, завжди (свідомо чи несвідомо) зумовлених ідеологічною позицією оцінювача, а також співвідношення між універсальним-частковим та об'єктивним-суб'єктивним. Розглядаються запропоновані сучасними західними, зокрема англо-американськими, науковцями шляхи виходу із цієї епістемологічної кризи, пов'язані з переглядом категорії універсального у напрямку включення до неї раніше маргіналізованих секторів людської спільноти та завданням якомога більшого розширення культурного тезаурусу сучасних гуманітаріїв.

Ключові слова: мультикультуралізм, естетика, універсалізм, вартість, канон, мейнстрім.

Упродовж останніх чотирьох десятиліть незвичне слово „мультикультуралізм” посіло настільки важливе місце в політичному, соціальному, гуманітарному та медійному дискурсах Північної Америки та (меншою мірою) Західної Європи, що без нього годі й уявити розмову про цілісний життєсвіт цих регіонів у відповідний період. (Одразу хочу зауважити, що у своєму викладі я звертатимусь, насамперед, до краще знайомого мені досвіду Сполучених Штатів Америки). Більше того, це відносно нове і вельми дебатоване поняття так міцно увійшло до тезаурусу сучасного науковця, що його безстрашно (й поза-історично) екстраполюють і на попередні епохи. Скажімо, демонструючи захоплення західноєвропейського Відродження екзотичними для нього надбаннями інших культур, дослідниця формулює свій центральний аргумент як твердження, „що насіння нашого теперішнього пишного мультикультуралізму та бравурного споживацтва було посіяно під час європейського Ренесансу” [17, р. 34]. Така повсюдність, ба навіть нерозбірливість ужитку спричинює потребу в чіткішому визначенні кола значень, які покриваються цим словом у кожному конкретному випадку. Цю потребу підсилює його, сказати б, нетермінологічність, тобто неоднозначність, багатовимірність, множинність інтерпретацій. Адже мультикультуралізм – це величезний за змістовим наповненням ідеологічно-практичний комплекс, що складається як з об'єктивних явищ, так і з суб'єктивних тлумачень. У вітчизняній гуманітаристиці увагу до нього можна спостерігати приблизно з середини 1980-х рр.,

причому її подальше посилення напряду пов'язано з набуттям Україною незалежності, а відтак і потребою втілювати сценарії розбудови національної ідентичності та культури з урахуванням полікультурного вектора. При цьому обговорення проблем мультикультуралізму відбувається на наших теренах у кількох площинах – філософській, освітній, літературознавчій, хоча, мабуть, й не так активно, як вони того вартують. Хоч би там як, на мою думку, настав час перейти від констатації більш-менш зовнішніх прикмет цього явища до осмислення його внутрішнього механізму та динаміки. Слід зазначити, що останніми роками в Україні регулярно захищаються наукові роботи з історії британської, американської, французької літератур, де на практиці ставляться (і в міру знань та здібностей дисертанта розв'язуються) проблеми поєднання в межах одного тексту або творчості одного автора різнокультурних елементів. Цей напрямок у літературознавчих студіях готує ґрунт для подальших теоретичних узагальнень у царині мультикультурної естетики (мікрорівень). Але поруч із цим індуктивним підходом варто, я вважаю, підійти до проблеми і з іншого кінця, застосувавши дедуктивний метод і рухаючись від загального (макрорівень) до більш конкретного.

Отже, мета моєї доповіді полягає в окресленні проблемного поля, що співвідноситься лише з одним аспектом мультикультурного комплексу, а саме, його непростими відношеннями з категорією естетичного, які, втім, на мою думку, нерозривно пов'язані з іншими гранями цього феномена, зокрема з питанням культурної ідентичності та змінами в каноні.

Почну з кількох попередніх зауваг.

1. Визначення поняття. Факт існування як мінімум десятка дефініцій мультикультуралізму не є суто технічним питанням термінології; йдеться про концептуальні відмінності з далекосяжними наслідками. Недаремно така невизначеність лякає дослідників. Одні з них похмуро констатують, що концепція мультикультуралізму „відкрита для різних інтерпретацій і може використовуватися різними політичними силами; вона перетворилася на невловиме означуване, на яке цілі групи проектують свої сподівання та побоювання” [20, р. 299]. Інший зауважує: „Існування цілої школи думки, що користується настільки розмитою мовою, надзвичайно непокоїть” [10, р. 150].

На мою думку, численні визначення мультикультуралізму можна згрупувати у кластери навколо кількох провідних тлумачень цього явища:

❖ демографічно-описове, яке констатує наявність у суспільстві чи державі етнічно або расово різноманітних сегментів. У цьому сенсі предмет дискусії відсутній. Як зазначає відомий американський культуролог Ст. Фіш, не можна стверджувати або заперечувати цей факт – він просто є: “казати мультикультуралізові „так” чи „ні” здається настільки ж безглуздим, як казати „так чи „ні” історії” [13, р. 76];

❖ програмно-політичне, що має на увазі конкретні типи програм та політичних ініціатив, призначених реагувати на етнічне розмаїття (саме в такому сенсі термін „мультикультуралізм” був уперше вжитий у доповіді канадської Королівської комісії з питань білінгвізму та бікультуралізму у 1965 р.). Такий підхід має на меті „врахування інтересів різних національних груп та забезпечення для них певного ступеня визнання та самостійності, водночас зберігаючи відповідне бачення національної єдності” [10, р. 140];

❖ ідеологічно-нормативне – як гасло чи модель політичного активізму, який ґрунтується на соціологічних та етико-філософських ідеях щодо місця людей із культурно відмінними ідентичностями в суспільстві;

❖ соціально-трансформативне, спрямоване на викорінення расизму, націоналізму, сексизму, гомофобії та здобуття рівності для всіх груп суспільства, тощо;

❖ історико-культурне, що наголошує, зокрема у США, на важливості вивчення та розуміння якомога більшої кількості культур та взаємодії між ними заради кращого усвідомлення природи американської культури. (Саме воно найбільше цікавитиме мене у контексті даної тематики).

У межах цих великих груп існує ще багато варіантів мультикультуралізму, які можна класифікувати як за об’єктивними, так і за суб’єктивними критеріями [докладніше про це див.: 3].

2. Мультикультуралізм як об’єкт теоретичних дебатів. Хоч би як там було, концепція мультикультуралізму в різних своїх іпостасях була й залишається від моменту своєї з’яви на суспільних об’єктах США і аж до сьогодні об’єктом запеклого, емоційно насиченого протистояння, причиною „культурних війн”, що аж ніяк не дивно. Адже трансформація суспільно-культурної парадигми з моністичної на плюралістичну та спричинена нею потреба в ревізії моделі національної ідентичності даються взнаки у всіх сферах духовного життя країни. Мультикультурне мислення реалізується як на організаційно-адміністративному рівні, через зміну пріоритетів середньої і вищої освіти та запровадження відповідної політики в галузі працевлаштування, так і в науково-теоретичній царині, через спроби формулювання нових підходів до ключових онтологічних та екзистенціальних питань сучасності. Природно, що „революція множинності”, яка стосується кожного американця та істотно змінює обличчя країни, здійснюється в атмосфері бурхливих дебатів, конфліктів і суперечностей.

Оскільки мені вже доводилося докладно аналізувати теоретичні проблеми, які постають перед філософами, політологами, культурологами та освітянами в їхніх спробах осмислити всі „про” та „контра” мультикультурного проекту [див.: 3], дозволю собі просто перерахувати ті з них, що здаються мені найістотнішими. Це, по-перше, різні розуміння категорії „культури” в дискурсі мультикультуралізму; далі, роль групової (расової, етнічної тощо) орієнтації у процесі

конституюванні ідентичності; (не)сумісність багатокультурного підходу з головними засадами ліберальної демократії; завдання включення розмаїття у простір спільності, не вдаючись до традиційних західних форм його уніфікації, нейтралізації відмінності Іншого шляхом його редукування до знайомого та звичного; доцільність застосування мультикультурних стратегій в освіті.

Звужуючи спектр проблемних питань, нагадаю про ті сфери, пов'язані з розвитком та вивченням словесності, для яких, на мою думку, „мультикультурний поворот” у самосприйнятті нації мав найсуттєвіші наслідки. Серед найпомітніших його результатів було виділення творів, написаних представниками етнічних та інших меншин, в окремі відгалуження американської літератури, що супроводжувалося формуванням відповідного літературознавчого корпусу; академічні сутички навколо категорії „канону”, що призвели до його „вибуху” [див.: 5]; використання ідей мультикультуралізму як підґрунтя для нових методологій. Дещо пізніше до цих процесів додався перегляд національної літературної історії з погляду її „гібридності” або „креольності”. Сьогодні на порядку денному – критика ізоляціонізму в розгляді літературних явищ і, відповідно, теоретичне та історико-літературне обґрунтування повернення на новому витку історичної спіралі до бачення красного письменства США як єдиного цілого, але з урахуванням уроків культурного плюралізму [докладніше див.: 2; 4; 7].

На мою думку, коріння багатьох суперечок, які невпинно точаться навколо всіх вищеназваних проблемних констеляцій, криється саме в невирішеності низки фундаментальних питань естетики та поетики, викликаних до життя новим модусом функціонування американської культури. В царині мистецтва і літератури перехід на позиції мультикультуралізму означав проникнення до мейнстріму (в тому числі, й до канону) текстів та артефактів, творці яких виходили з інших естетичних принципів, ніж їхні західні колеги. Відбувається й фактичне розмивання меж між мейнстрімом і маргінесами. Такий розвиток подій ще посилив у гуманітарній спільноті породжене постмодернізмом відчуття розгубленості, ціннісної дезорієнтованості в новому культурному полі, а водночас й імпульс до ревізії сталих поглядів на мистецтво в напрямку розширення його змістових меж чи навіть докорінного перегляду його засад. Для нас як для викладачів і дослідників ці проблеми виходять далеко за межі чистої теорії, набуваючи натомість нагального практичного значення. Адже саме від їх розв'язання залежить, як нам читати, інтерпретувати та викладати великий масив текстів, продукованих у нових культурних умовах. Як зазначає в передмові до збірки статей „Естетика в добу мультикультуралізму” (2002) маститий фахівець з американської літератури Еморі Елліотт, „настав час виробити нові підходи до взаємин між культурами меншин та домінантною культурою” [12, р. 6]. Найбільш дискусійними в цій перспективі постають категорії універсальності й нормативності, художньої вартості та естетичних

оцінок (сьогоднішня теоретична думка усвідомлює неминучу обумовленість цих останніх ідеологічною позицією оцінювача). Поставивши під сумнів абсолютність категорій істини, об'єктивності, універсальності, норми, заперечуючи існування нездоланної прірви між „високою” та „низькою”, елітарною та масовою культурою, постмодерністська теорія тим самим висловила вотум недовір'я естетиці як такій, бо вона неминуче ставить завдання оцінювання і вибору між творами мистецтва, що тягне за собою питання критеріїв. Парадокс полягає в тому, що засудження естетики відбувається в атмосфері тотальної естетизації всіх аспектів сучасного життя. Проте, коли стандарти „краси” постулюються прихильниками традиційних поглядів як „вічні” та „повсюдні”, їхні опоненти спростовують це твердження як таке, що ігнорує культурні та історичні відмінності й намагається нав'язати смаки та цінності культурної (водночас і соціальної) еліти всьому суспільству. Адже з історичного погляду те, що „позиціонується як універсальне та базове, є нічим іншим, як класичними західними канонами в мистецтві та літературі, сконструйованими насамперед білими чоловіками – укладачами антологій, літературними редакторами та інтелектуалами впродовж останніх двох століть” [12, р. 10]. У цій ситуації увиразнюються кілька більш-менш чітких принципів позицій. Адепти „культури” в її класичному гуманітарному розумінні, яких противники йменують консерваторами (типовий приклад – Гарольд Блум), кидаються на захист традиційних цінностей проти політизації мистецтва „школою обурення”, тобто постмодерністами і мультикультуралістами. Хоча мені особисто імпонує пафос Блума в обстоюванні естетичної досконалості як провідного критерію для оцінювання твору мистецтва, його позиція, вочевидь, виявляється завузькою при зверненні до багатьох явищ сучасної культури. На протилежному полюсі стоять ті теоретики, які, звинувативши естетику у всіх смертних гріхах, зокрема позаісторичності та ідеологічній заангажованості, пропонують взагалі відмовитися від неї, внаслідок чого, як констатує Дж. Гілорі, „відмова від естетики стає епістемологічною рисою сучасних критичних практик” [14, р. 274] (наприклад, праця Барбари Гернстайн Сміт, де, зокрема, стверджується: „Дійсно, оскільки немає таких функцій, виконуваних твором мистецтва, які можна було б визначити як унікальні у своєму роді, а також немає способу розрізнити „задоволення” (rewards), отримувані від переживань чи поведінкових моделей, пов'язаних зі сприйняттям мистецтва, від тих, що можна отримати від безлічі інших переживань і поведінкових моделей, усі розмежування між „естетичною” та „не-естетичною” (або „поза-естетичною”) цінністю мають розглядатися як принципово проблематичні” [19, р. 34]). Однак, крім того, що відмова від категорії естетичної вартості призведе до суцільного (а отже, деструктивного) релятивізму, такий акт практично неможливий через постійну необхідність висловлювати подібні судження як у суспільній, так і у приватній сфері. Тому, визнаючи значний ступінь відносності та

сконструйованості наших естетичних уявлень, їхню неминучу ідеологічну і політичну забарвленість, третя група мислителів все-таки шукає шляхів нередуктивного збереження як універсального, так і часткового, як об'єктивного, так і суб'єктивного для адекватнішого реагування на збудники культурного розмаїття. Саме ці пошуки, на мою думку, найпродуктивніші, а тому найцікавіші для нас. Оскільки ре-формулювання естетичної парадигми перебуває лише на початковому етапі, мій виклад, аж ніяк не претендуючи на надання остаточних відповідей, має на меті винести деякі ключові моменти цієї проблематики на обговорення й осмислення нашою науковою спільнотою. Отже, які ж стратегії пропонуються для узгодження вимог естетичної теорії та культурного плюралізму?

Чимало вчених ратує за відновлення естетики в правах у магістральній течії культурних студій, але на нових підставах. Як завжди, виваженою і далекою від крайнощів постає точка зору Е. Елліотта. Розмірковуючи про якісну мультикультурну гуманітарну освіту, він підкреслює недостатність для неї факту включення до університетських програм і навчальних планів творів, що вийшли з-під пер представників різних етнічних чи расових груп. Не менш важливо, як саме вони викладаються. Адже досить розповсюджена ситуація ізолювання подібних текстів від „справжньої літератури”, вміщення їх у своєрідне дисциплінарне гетто, їхнє трактування викладачем суто як політичних чи соціальних заяв робить погану послугу справі мультикультуралізму. Такий підхід навіває уявлення про „другосортність”, естетичну нижчість таких творів, вартість яких полягає бусімто тільки в їхньому ідеологічному посланні. Е. Елліотт стверджує необхідність повернення на нових засадах до естетичних критеріїв, до технік „ретельного читання” (close reading), скомпрометованих подекуди зарозумілою елітарністю „нових критиків”. А щоб уникнути колишніх помилок, сучасному гуманітарію слід якомога більше розширювати свій культурний тезаурус. „Тепер, коли навчальні курси та антології включають багатьох письменників, раніше відсутніх там унаслідок расової, етнічної, гендерної приналежності”, вважає вчений, „і коли ми знову повертаємося до питань художніх форм та методів, нам потрібно розробити знаряддя, які допоможуть нам зрозуміти, що ці письменники роблять саме як митці, щоб ми могли ефективніше викладати їхні твори” [12, р. 14]. Єдиний шлях до цього – підвищувати свої знання щодо мов, культур, мистецьких традицій тих частин світу, вихідці з яких зробили значний внесок до формування культури США; у такий спосіб „ми зможемо набагато краще показувати своїм студентам, чому тексти авторів афроамериканського, азіато-американського, латиноамериканського походження такі багаті й приносять таке велике естетичне задоволення” [Ibid., р. 16]. З ним погоджується Гайнц Ікштадт – на його думку, естетичний дискурс має знову стати частиною американських студій, „оскільки естетичне не заперечує політичних, етичних або історичних вимірів літературних текстів, а навпаки, залучає їх всі,

виступаючи посередником між ними” [16, р. 265]. Він переконаний, що „вартість художнього тексту ніколи не визначається лише його політичною спрямованістю або тією культурною працею, яку він виконує, позаяк всі випромінювані ним вартості естетично опосередковані” [Ibid., р. 269]. Врешті-решт, нагадує Ікштадт (і я цілком погоджуюся з ним), сутність літератури, так само як і умову її соціального та економічного існування, складає здатність тексту до „перетину кордонів, подолання меж, уявного посідання місця Іншого або дослідження себе як Іншого” [Ibid., р. 271]. І хоча у цьому процесі неминуче присутній елемент самопроекції та самовинаходу, він все ж відкриває можливості для розуміння та спільного переживання.

Саме слово „спільний” визначає напрям думки й значної кількості інших дослідників. Необхідним кроком на шляху до більш відкритої теорії, яка дозволила б включити до сфери естетичного феномени, раніше виштовхувані на її узбіччя, вони вважають критичний перегляд концепту „універсальності”. Для розуміння їхньої аргументації потрібний короткий історичний екскурс.

Як відомо, новочасні естетичні концепції оформлюються, значною мірою, починаючи з середини XVIII ст. Сучасні соціологи та культурологи лівих переконань (Т. Іглтон, П. Бурдьє, Дж. Гілорі тощо) демонструють зв'язок цього процесу з тодішніми політико-економічними трансформаціями в суспільстві, доводячи, що автономізація сфери естетичного, її відокремлення від пізнавального та естетичного були, як це не парадоксально, уможливлені інтегруванням культурного продукування до царини загальнокапіталістичного виробництва. „Чиста” естетика виконувала функцію легітимізації ринкової економіки, надаючи буржуазії, на додаток до матеріального, ще й символічний „культурний капітал”, якщо скористатися з термінології П. Бурдьє. У праці „Ідеологія естетичного” (1990) знаний філософ нео-марксистського спрямування Террі Іглтон пов'язує бурхливий розвиток естетичної думки в Німеччині середини XVIII ст. із політичною необхідністю включити не контрольований доти світ почуттів і відчуттів до сфери дії Розуму. Естетичне пізнання виступає посередником між узагальненнями розуму та конкретикою почуттів. Відтак естетика постає знаряддям, що дозволяє розуму розширити свій вплив на раніше (та інакше) недоступні для нього грані людини і тим самим повніше підкорити її приписам держави. Саме тому естетичні концепти починають, на думку дослідника, відігравати, хоча й непомітно, „надзвичайно важливу, активну роль у конституюванні домінантної (тобто буржуазної. – Н.В.) ідеології” [11, р. 4]. Водночас ідея автономності естетичного несе в собі потужний заряд опозиційності. Адже хоча закладена в ній модель суб'єктивності як саморегулятивної та самовизначальної була необхідна, насамперед, середньому класу для його успішної діяльності, в ній міститься і вивільнювальне бачення людської природи як кінцевої мети, що протистоїть будь-яким формам домінування та інструменталізації.

Тому естетика стає „партизанською тактикою таємного підриву, мовчазного опору, впертої відмови” [Ibid., p. 369].

Звернувшись до першоджерел, неважко переконатися, що концепція естетичного формулювалася спочатку через дискурс смаку, який містив у згорнутому вигляді її вузлові проблеми, – і антиномію універсального-партикулярного, і питання про суб’єктивність чи об’єктивність почуття прекрасного, і проблему естетичного судження. У загальному сенсі можна говорити про рух теоретичної думки від концепту смаку до концепту естетичної „вартості”. Відомо, що специфічні переживання, які з найдавніших часів охоплювали представників виду *Homo sapiens* під час зустрічей із прекрасним або величним, протягом століть не мали точного відповідника в людському словнику. Коли ж у XVIII ст. термін „естетичне” нарешті з’явився у німецькій філософській думці (трактат Олександра Баумгартена „Роздуми про поезію”, 1735), його було штучно створено від грецького кореня, що позначав чуттєве сприйняття. Отже, первинне значення слова відсилало до способу пізнання саме через безпосереднє сенсорне відчуття, що передувало розумовій абстракції. Саме до нього повертаються деякі сучасні теоретики (скажімо, Ю. Габермас) у бажанні знайти в естетичному противагу технічно-інструментальній раціональності новітнього часу.

Пізніше, коли у процесі напруженої інтелектуальної діяльності „естетика” поступово завойовувала місце під сонцем як повноправна галузь філософії, це відбувалося через спроби окреслити власне поле дослідження, зокрема виокремити сферу естетичного задоволення як такого. Для цього його намагалися відділити від всіх інших видів задоволення – чуттєвого, практичного, навіть морального, хоч цей останній, ведучи свій родовід ще від Платона, опирався якнайдовше – про це свідчить стійкість тенденції до ототожнення „прекрасного” з „гарним” (див., наприклад, теорію морального почуття Е.Е.К. Шефтсбері та Ф. Хатчесона). Однією з необхідних віх на шляху до здобуття „естетичним” відносної автономності як особливої царини людського досвіду уявлялося проведення демаркаційної лінії між „відчуттям/почуттям” (сенсорно-емоційний рівень) і „судженням” (розумово-інтелектуальний рівень). Стверджуючи, що прекрасне не є якістю, притаманною самим речам, що „воно існує виключно у душі, котрий споглядає їх, і дух кожної людини бачить іншу красу” [8, с. 625], Д. Юм у відомому есе „Про норму смаку” (1757) тим самим наголошує на суб’єктивній і індивідуальній природі наших естетичних суджень. Проте він тут же суперечить собі, називаючи прекрасним те, що „за загальною думкою, приносить задоволення в усіх країнах і в усі часи” (підкреслено мною. – Н.В.) [там само]. Його висновок – „Принципи смаку загальні і майже, якщо не повністю, тотожні у всіх людей” [там само, с. 635] – де-історизує та універсалізує естетичне почуття. Так само він вносить корективи і до власної думки про суб’єктивність оцінок, припускаючи, що „в об’єктах є певні якості, які

за своєю природою пристосовані до того, щоб породжувати ці особливі відчуття” [там само, с. 629].

Схожого висновку доходить і Е. Берк у відомому трактаті про походження ідей піднесеного та прекрасного, опублікованому також у середині XVIII ст. Незважаючи на все різноманіття смаків, вважає він, є принципи смаку, „настільки спільні для всіх, настільки обґрунтовані та визначені, що завдяки цьому постає можливість переконливо обговорювати їх” [1, с. 48]. Естетичний смак для автора нерозривно пов’язаний із первинними відчуттями, що їх людина отримує з зовнішнього світу за допомогою органів почуттів і доповнює уявою; оскільки ж „будова органів чуття майже або зовсім однакова у всіх людей”, їхній спосіб сприйняття зовнішніх об’єктів також однаковий [там само].

Нарешті, в набагато складнішій естетичній концепції І. Канта, викладеній, головню, у „Критиці здатності судження” (1790), ключовим епітетом для визначення „чистого”, „абсолютного” естетичного задоволення виступає „безкорисливе, незацікавлене”, тобто позбавлене будь-яких корисливих мотивів та особистого зиску. „Будь-який інтерес шкодить судженню смаку і позбавляє його безпристрасності...” [6, с. 91]. Більше того, прекрасне не має й мети, що піддавалася б логічному визначенню (в цьому сенсі автор говорить про його „безцільну доцільність”). При цьому вже в першому параграфі свого розлогого викладу філософ підкреслює, що „судження смаку не є пізнавальним судженням, тим самим воно не логічне, а естетичне судження, під яким розуміють те судження, визначальні засади котрого можуть бути лише суб’єктивними” [там само, с. 70-71]. Проте далі Кант дещо змінює акценти, пов’язуючи з судженням смаку „претензію на суб’єктивну всезагальність” [там само, с. 79], тобто універсальність сприйняття прекрасного, але лише як переживання, а не як феномена, що піддається логічному поясненню. Більше того, наявність такого спільного почуття, яке породжується вільною грою наших пізнавальних здібностей, проголошується необхідною умовою винесення смакового судження [там само, с. 107].

Як бачимо, дискурс універсальності було закладено вже в засадних текстах новочасної естетичної теорії; інша річ, що її формулювачам не спало б на думку включити до поняття „всезагальності” німецького селянина, африканського негра чи навіть (хоча, можливо, й меншою мірою) власну дружину. Тобто ця категорія мислилася в досить обмежених класових, расових, гендерних, культурно-освітніх координатах, автоматично залишаючи за своїми межами всіх, хто не відповідав певним вимогам. Як коментує П’єр Бурдьє, в естетиці Канта відбувається „універсалізація настроїв, пов’язаних із конкретними суспільними та економічними умовами” [9, р. 493], зокрема із економічною свободою. Саме ці кордони прагнуть теоретично зняти сучасні науковці, зберігаючи при цьому ідею „універсальності” як потенційно демократичну. Авторитетний дослідник Сат’я Моганті ставить собі за мету поєднати розуміння

будь-яких „цінностей”, у тому числі естетичних, як соціально та історично змінних, з їхнім трактуванням, що виходить із глибини людської природи, „потреб та здібностей, притаманних всьому роду людському” (species-wide) [18, р. 41]. Такий підхід дозволяє стверджувати, що попри їхню залежність від багатьох чинників, цінності все-таки можуть бути об’єктивними. Моганті ґрунтує свою аргументацію на не реалізованій до кінця на практиці, проте від цього не менш важливій ідеї європейського Просвітництва щодо „здатності до раціональної діяльності” (rational agency) [Ibid, р. 44] як підстави для концепції рівності людей. Це здатність осмислювати власні думки та дії, а відтак спрямовувати та визначати власне життя. Вважаючи, що наші оцінки не на 100 % суб’єктивними, а стосуються якостей предметів, які існують незалежно від конкретних соціальних та культурних позицій, Моганті (як і його попередники у XVIII ст.) вбачає коріння сприйняття мистецтва у людській психофізіології. Реакція на нього пов’язана, на думку вченого, з генетичним устроєм, спільним для всіх людей, що й зумовлює принаймні часткову об’єктивність естетичних оцінок. Вочевидь відбувається повернення до ідей класичної естетики на новому витку спіралі, коли первинне коло обраних як можливих реципієнтів прекрасного та піднесеного розширюється до масштабів всього людства. На це звертає увагу і Джайлз Ганн – Моганті, констатує він, рухається „назад до Канта” у своєму переконанні, що „засвоїти уроки щодо культурного розмаїття, які нам, поряд з іншими дисциплінами, дає естетика, можна, лише засновуючи їх на, бодай обмеженому, моральному чи гуманістичному універсалізмі” [15, р. 74]. Реалізація цього бачення на практиці вимагає перенесення акцентів на порівняльні та кросс-культурні виміри в гуманітарних студіях. Саме в цьому полягає головна пропозиція Моганті у створенні дійсно мультикультурної навчальної програми, де „наголос має бути зроблений на складних взаємозв’язках між етичними та естетичними цінностями” (курсив автора. – Н.В.) [18, р. 56].

Позиція вже згадуваного Т. Іглтона близька до вищевикладеної у тому, що він, як і Моганті, апелює до певних транс-історичних констант, справедливих для всіх людських спільнот. При цьому естетика цікавить його передусім тим, що надає модель вільної креативної гри, доступ до якої з прерогативи меншості має стати правом усіх. У силу біологічної будови тіла, зазначає науковець, всі суспільства повинні мати якісь форми праці і статевого відтворення, в процесі чого вступають у соціальні зв’язки, регулюванням яких займається політика; „всі людські істоти потребують тепла, відпочинку, живлення і притулку”, всі люди слабкі та смертні, і хоча ці істини завжди культурно зумовлені й різноманітно виявлені, це не заперечує їхньої трансісторичності [11, р. 410]. Така „натуралізація” людини не повинна абсолютизуватися, але має підказати, що найвищі цінності, принаймні частково, породжуються людською природою, а не є лише результатом довільного вибору чи конструювання. Вважаючи за мету право кожної людини на творче самовиявлення, Іглтон вбачає в

естетиці, за умови діалектичного підходу до неї, потужного союзника у досягненні цієї мети.

Західна, зокрема англо-американська, теоретична думка поступово оговтується від розгубленості й навіть шоку, спричинених вторгненням до сфери естетичного об'єктів, створених Іншими/Інакшими, а отже, важких для інтерпретації у термінах традиційної (класичної та модерністської) естетики. Якщо крайні ліві відмовляють у праві на існування будь-яким естетичним судженням, як надто глибоко вкоріненим у домінуючу суспільну ідеологію, а крайні праві не бажають і чути про можливість відкритішого підходу до категорій краси та мистецтва, представники „золотої середини” намагаються знайти вихід у розширенні наших уявлень про ці категорії через подолання євроцентричних обмежень. Такий підхід вимагає серйозного опанування духовного континууму та мистецьких конвенцій інших культур, що, своєю чергою, неможливо без свідомих зусиль, але не заперечує суспільної цінності естетики як такої або досягнень західної культури. Зважаючи на неухильні глобалізаційні рухи сьогодення, саме він видається мені найбільш реалістичним та перспективним.

1. Берк Э. Философское исследование о происхождении наших идей возвышенного и прекрасного. – М.: Искусство, 1979. – 237 с.
2. Висоцька Н.О. Література США та ідеї мультикультуралізму // Вікно в світ. – 5(8)/99. – С.122-132; Висоцька Н.О. Американське літературознавство сьогодні: мультикультурний вимір // Американська література після середини ХХ століття: Матеріали міжнародної конференції. – К.: Довіра, 2000. – С. 273-279.
3. Висоцька Н.О. Дискусійні питання мультикультуралізму в американському соціумі // Концепція мультикультуралізму: Зб. наук. праць. – К.: СтилоС, 2005. – С. 16-29.
4. Висоцька Н.О. Американський „текст” як продукт культурної креолізації // Американські літературні студії в Україні. Вип.3. – К.: Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, 2006. – С.102-114.
5. Головна течія – гетерогенність – канон в сучасній американській літературі // Матеріали III Міжнародної конференції з американської літератури. – К.: Факт, 2006. – 607 с.
6. Кант И. Критика способности суждения. – М.: Искусство, 1994. – 373 с.
7. Глостанова М.В. Проблема мультикультурализма и литература США конца ХХ века. – М.: ИМЛИ РАН, 2000. – 400 с.
8. Юм Д. О норме вкуса // Юм Д. Сочинения: в 2 т. – М.: Мысль, 1996. – Т.2. – С. 622-642.
9. Bourdieu, Pierre. Distinction: a Social Critique of the Judgment of Taste, transl. R.Nice. – Cambridge: Harvard Univ. Press, 1984. – 613 p.
10. Ceaser, J. Multiculturalism and American Liberal Democracy // Multiculturalism and American Democracy. Ed. by A.Melzer, J.Weinberger, & M.r.Zinman. – Lawrence, Kansas: Univ. Press of Kansas, 1998. – P.139-156.

11. *Eagleton, Terry*. The Ideology of the Aesthetic. – Oxford: Blackwell, 1990. – 426 p.
12. *Elliott, Emory*. Introduction: cultural Diversity and the Problem of Aesthetics // Aesthetics in a Multicultural Age. Ed. by Emory Elliott, Louis Freitas Caton, Jeffrey Rhyne. – N.Y.: Oxford Univ. Press, 2002. – P. 2-27.
13. *Fish, St.* Boutique Multiculturalism // Ed. by A.Melzer, J.Weinberger, & M.r.Zinman. – Lawrence, Kansas: Univ. Press of Kansas, 1998. – P. 69-90.
14. *Guillory, John*. Cultural Capital: The Problem of Literary Canon Formation. – Chicago & L.: The Univ. of Chicago Press, 1994. – 388 p.
15. *Gunn, Giles*. The Pragmatics of the Aesthetic // Aesthetics in a Multicultural Age. Ed. by Emory Elliott, Louis Freitas Caton, Jeffrey Rhyne. – N.Y.: Oxford Univ. Press, 2002. – P. 61-77.
16. *Ickstadt, Heinz*. Toward a Pluralist Aesthetics // Aesthetics in a Multicultural Age. Ed. by Emory Elliott, Louis Freitas Caton, Jeffrey Rhyne. – N.Y.: Oxford Univ. Press, 2002. – P. 263-278.
17. *Jardine, Lisa*. Worldly Goods: A New History of the Renaissance. – N.Y.: Nan A.Talese, 1996. – 470 p.
18. *Mohanty, Satya P.* Can Our Values be Objective? On Ethics, Aesthetics, and Progressive Politics // Aesthetics in a Multicultural Age / Ed. by Emory Elliott, Louis Freitas Caton, Jeffrey Rhyne. – N.Y.: Oxford Univ. Press, 2002. – P. 31-59.
19. *Smith, Barbara Hernstein*. Contingencies of Value: Alternative Perspectives for Critical Theory. – Cambridge: Harvard Univ. Press, 1988. – 229 p.
20. *Stam R. & E.Shohat*. Contested Histories: Eurocentrism, Multiculturalism, and the Media // Multiculturalism: a Critical Reader. Ed. by D.Goldberg. – Oxford, UK, & Cambridge, USA: Blackwell, 1997. – P. 296-324.

Summary

The paper discusses complicated relations between the tenets of classical aesthetic theory and the realities of cultural diversity. The following issues seem to elicit the greatest controversy within this context: artistic value and aesthetic judgments that are inevitably (consciously or unconsciously) determined, at least, in part, by the evaluator's ideological stand, as well as the correlation between the universal and the particular and between the objective and the subjective. The paper examines ways out of this epistemological impasse suggested by Western (in particular, Anglo-American) scholars. These have to do with the revision of the category of the universal towards its greater inclusiveness with regard to formerly marginalized human populations; and the task of enlarging contemporary teachers' and researchers' cultural thesaurus.

Key words: multiculturalism, aesthetics, universalism, value, canon, mainstream.

Стаття надійшла до редколегії 13.11.2008